

Sjećanja na koprivničke Ljekarnice i farmaciju početkom XX. stoljeća

Ponos je koprivničkih lokalnih patriota 1909. godine porastao, jer te je godine kolnik grada Koprivnice dobio pokrov asfalta. Dugo se pričavalo, kako su se nečiji konji, kad su prvi puta osjetili asfalt ispod svojih kopita i čuli neobičan novi zvuk vlastitih koraka poplašili, te ih se moralo voditi korakom, da se smire. S asfaltom Koprivnica je dobila ne samo ljepši izgled, nego je asfalt doskora privukao mladež, koja bi nedjeljom došla iz svih dijelova grada, iz Banovca, Lenišća, Dubovca u središte, da bi šetala glavnim trgom, danas Trgom maršala Tita. Takav korzo trajao bi samo do podneva, onda bi se svi razišli svojim kućama.

Svakidašnja slika Koprivnice prvih desetljeća ovog stoljeća bila je slika mirnog provincijskog gradića, čiji su građani većinom bili poljoprivrednici s malim gospodarstvima. U to je doba Koprivnica imala jedva 8 000 stanovnika. Prema propisima, koji su onda bili na snazi, a bilo je to za vrijeme Austro-ugarske monarhije, trebalo je biti najmanje 4 000 stanovnika, da se stekne pravo za otvaranje ljekarnice. U Koprivnici postojale su dvije ljekarnice; jedna kraj župne crkve, na uglu Frankopanske ulice i današnje Ulice JNA, a druga na glavnom trgu, u kući, koja je bila druga od ugla današnjeg Trga Republike, a bila je vlasništvo ljekarnika magistra Vjekoslava (Alojza) Fischla. Na uglu bila je kuća braće Josipa i Milana Scheyera, a s druge strane graničila je kuća porodice Živković, čiji je starješina 1902. godine bio načelnik Koprivnice. Fischl je tu jednokatnu kuću kupio negdje 1919. godine za 190.000 dinara. Jednokatnica, koja postoji još i danas, mora da je građena krajem 19. stoljeća, jer 1890. kupio je istu kuću Israel Moses, koji je nekoć imao trgovinu, gostionicu i mlin u Malom Bukovcu. Bila je to nekada najreprezentativnija zgrada u gradu. Ostvarenje ove kupnje zahvaljuje Fischl ne samo prihodu od ljekarne, nego i trgovačkoj poduzimljivosti. Za vrijeme Prvog svjetskog rata, naročito za vrijeme njegove treće i četvrte godine, ponestale su tkanine i sukno za odjeću, te je pučanstvo bilo primorano da se ispomaže starim odijelima. Mnoga su bila izblijeđjela, a mnogi su si pomogli prekrojenim vojnim uniformama. Sve to valjalo je bojati, bilo iz estetskih razloga, bilo da se ne prepozna kakvog je porijekla. Fischl je, dakle, došao na misao, da priprema boje za tkaninu. U stvari, to su bile

anilinske boje, koje su se miješale i mljele uz dodatak soli, te punile u papirnate vrećice s uputom kako ih valja upotrebljavati i kako postupati kod bojanja. Boje su se miješale i punile u posebnoj prostoriji, koja je bila odvojena od ljekarnice. U dvorištu bilo je dovoljno prostoriya i spremišta, koja su sezala do Svilarске ulice, u kojoj je nekoć bio židovski hram (danas krojačka zadruga). U doba rata Fischl je zapošljavao nekoliko radnica, jer su boje bile mnogo tražene, a slale su se poštom po cijeloj Hrvatskoj i Slavoniji. Još 1923. godine bilo je kupaca, dakako, u znatno manjoj mjeri.

Sredinom glavne zgrade prolazila je veža. Na jednoj je strani bila ljekarnica, a u drugom krilu trgovačka radnja s tekstilom Braće Rosenberger, koji su bili nasljednici prve i najstarije trgovačke radnje u Koprivnici uopće. U ljekarnicu se ulazilo preko nekoliko stuba, jer, čini se, graditelji u Koprivnici nisu imali bolje rješenje za smještaj podrumskih prozora. Fischlova je ljekarnica imala po jedan izlog sa svake strane ulaza. U jednora su bili sanitarni predmeti, a u drugom stajala je boca sa sirupom željeznog jodida, koji je prema propisima ljekopisa morao biti izložen svjetlu zbog stabilizacije. Tri slobodna zida u oficini bili su ispunjeni stalcima, u kojima su do visine do jednog metra bile ladice, a na policama koje su presizale dva metra stojnice iz stakla i porcelana. Na jednoj se strani nalazio ormarić, maskiran sa brušenim ogledalom za otrove, te odio za tzv. Separanda, tj. odijeljene lijekove. U tome bio je uređaj istovjetan u svim ljekarnicama, jer su, kako za uređaj, tako i za prostorije postojali propisi. Nad stalcima bila su poprjsja medicinskih i farmaceutskih klasika, a dvije velike uljane slike na platnu ukrašivale su ljekarnu. Jedna od njih predstavljala je pejzaž s vodom i vodenim pticama, a druga je imala sličan motiv. Autora ne pamtim, ali umjetnička vrijednost nije bila osobita. Visjele su jedna nasuprot druge. U ljekarni bilo je i šest malih stolica za posjetitelje, u kutu, odmah do ulaza, bio je crni pisaci stol s intarzijama iz sedefa, pod je bio prevrnučen s linoleumom, a namještaj je bio iz tvrdoga drva.

Iz ljekarnice dolazilo se u materijalku, koja je bila, jer nije imala izravno svjetlo, tamna. U njoj su bile veće zalihe lijekova, i takvi za koje u oficini nije bilo mjesta, ili su služili rjeđe.

Tu su se i pripremali lijekovi, ako je trebalo kuhati, taliti masti, filtrirati, itd. Fischlova je ljekarnica imala mlin za masti na ručni pogon. Njime se priređivala i mljela cinčana mast, zatim sumporna mast s katranom, koja je služila za liječenje svraba, tada često oboljenje. Mlin je u ono vrijeme značio tehnički napredak, jer strojnih naprava, čak ni u većim ljekarnicama, nije bilo. Osim toga, Fischl je imao u materijalci poseban ormar, u kojem je bilo mnogo eteričnih mirisavih ulja. Ova su bila u tamnim bočicama i uložena još u tamne kutije iz kartona, da se zaštite od svjetla. Ona su svjedočila o Fischlovom zanimanju za eksperimentiranje. Ta su ulja bila sastavni dijelovi kod formulacije parfema, a jedva deset njih spominjala su se u ljekopisima.

Pred radnim stolom u oficini, duž cijele dužine, nalazio se stakleni ormar u kojem su bili specijaliteti onog vremena, tj. gotovi lijekovi, koje su stavljali u promet mali laboratoriji, neke ljekarnice i neke inozemne tvornice farmaceutskih specijaliteta. Tih proizvoda bilo je malo, te su se mogli izbrojati na prste, za razliku od suvremene ljekarnice u kojoj dominiraju gotovi lijekovi. U tom ormaru bili su izloženi: Sirup Famel, kreozotni sirup »protiv kašlja i oboljenja pluća«, a davali su ga kod tuberkuloznih oboljenja, jer drugog nije bilo; Haematogen i Andemin, austrijski proizvod kod anemičnih oboljenja; Emulzija Scott bila je emulzija ribljeg ulja; Sirolin proizvod švicarske tvrtke Hofmann la Roche, koji se mnogo godina zadržao u prodaji. Tu je bio izložen i papir za fumigaciju, koji bi potpaljen žigicom sporo izgarao i razvijao aromatični miris, te služio za »dezinfekciju i stvaranje prijatnije atmosfere u sobi bolesnika«. Nije manjkao ni mnogo propagirani preparat za porast kose s romantičnom slikom Ane Csilag, kojoj je kosa dosizala preko petal! Tu su bili tzv. sašeti, male vrećice punjene brašnom irisovog podanka, a natopljeni mirisavim eterskim uljima i fiksativima ambre i mošusa. Ove sašete stavljale su domaćice u ormare između rublja. Svi ti specijaliteti, sašeti i »Ana Csilag« danas su stvari muzejskog zanimanja.

Uz radni stol, kod Fischla bio je ormarić s poniklovanim metalnim rubom u kojem su bili pravi Jamaika rum, »medicinalni konjak«, današnji vinjak, te paketi s kineskim čajem. Ako bi naišao bolesnik, koji je tražio nešto protiv prehlade, preporučio bi se »aspirin s toplim čajem, uz koji je dobro popiti i nešto konjaka ili, bar, piti čaj sa rumom«. To je i danas, uz toplinu i krevet ostalo u pučkoj medicini najjednostavnije sredstvo kod prehlada i gripa.

Kraj ulaza bila je vitrina s mnogo vrsta toaletnih sapuna, među njima tada mnogo traženi transparentni sapun tamno ljubičaste boje s mirisom ljubica, a naročito je sapun »Žutih ruža«, u zamamljivoj kutiji na izvlaku s ogledalom, bio slabost mnogog podravskog udvarača. Svi su ti sapuni bili proizvod bečke tvrtke Kaldarera i Bankman. Parfimerija onog vremena oponašala je mirise cvijeća: đurđica, jorgovana. Skuplji parfemi, rezultati kompliciranih formula i fantazije, nisu doprli do Koprivnice. Bo-

je za kosu osnivale su se na formulaciji metalnih soli, te je zbog toga obojena kosa u ono vrijeme odavala metalni odsjaj. Vidimo, dakle, da su parfimerija i kozmetika već onda sačinjavale dio ljekarnikovog prihoda, kao što je i danas u nekim modernim ljekarnicama kozmetika izložena u prednjim, a lijekovi su smješteni u stražnjim prostorijama.

Između 1920. i 1923. godine radio je kod Fischla njegov šogor Mr. Ph. Rudolf Wertheim, koji je kasnije imao ljekarnicu kraj Osijeka. Osim Fischlove kćerke i mene, nije bilo praktikanata u njegovoj ljekarni. Najviše posla znalo je biti za vrijeme godišnjih sajмова. Tada bi došli trgovci, naročito tekstilci iz okolnih mjesta, s kolima i s robom. Koprivnički medicar Sulimanović razapeo bi svoj bijeli piramidni krov i šator upravo pred »Ljekarnicom k Spasitelju«, (ime Fischlove apoteke), te izložio živo obojena crvena licitarska srca sa žutim i bijelim motivima te ukrašena i s ogledalom, a dakako, točila se i medica. Seljaci su u većini slučajeva odlagali zdravstvena pitanja do sajamskog dana, te nije čudo, da jednom trojica receptera i jedna laborantica nisu dospjeli završavati recepturu do kasno u večer, a izrađivali su još sutradan preostalo.

Običnim danom, oko 11 sati, dolazio bi bolnički poslužitelj s ručnom košarom punom praznih boca i narudžbom lijekova za bolnicu. Preskripcija, koja se najčešće ponavljala, bio je tzv. infusum Ipecacuanhae, oparak korijena jedne južnoameričke biljke sa dodatkom aromatske smjese anisovog ulja, amonijaka i zaslađen sirupom. To je bilo sredstvo za izlučivanje sluzi i za iskašljavanje. Riblje ulje, kombinirani purgativni prašak sladićevog korijena, vodikov peroksid, jedna tinktura (koja je postala popularna iza Prvog svjetskog rata, jednako kao penicilin iza Drugog svjetskog rata) i alkohol, te Lizol za dezinfekciju, mast sa srebrnim nitratom trošili su se u bolnici redovito. Alkoholu je trebalo posvetiti osobitu pažnju, jer je poslužitelj bolnice imao slabost da nadoknadi četvrtinu vodom, pa se boca morala naročito pečatiti, ali i to nije uvijek pomagalo. Bolnica je naručivala izmjenično iz obih ljekarna potrepštine. Dvadesetih godina bio je Josip Novačić upravitelj bolnice.

U ručnoj prodaji najčešće traženi proizvodi, osim aspirina, bili su »Žutilo« i »Zaljev«. Prvo bila je žuta boja za tjestenine, a drugo encimatični prašak za usirivanje mlijeka. Veće zalihe kemikalija bile su kod Fischla u podrumu, baloni Lizola, Amonijak, Octena kiselina, dok je za bočice bilo spremište na tavanu. Tu sam zatekao nekoliko starih omota (kuverata) za recepte, na kojima je uz hrvatski bio i njemački tekst, a ljekarnica se nazivala za vrijeme Austro-Ugarske »Apotheke zum Salvator«.

Jednog prijepodneva zaustavila se kočija sa dvopregom i uniformiranim kočijašem pred ljekarnicom. U njoj sjedila je dama sa šešikom, velom i visokim rukavicama. Fischl, znajući o kome se radi, izašao je gologlav, sa dubgkim je naklonom primio od gospođe, koja je ostala sjediti, recept i saopćio joj, da će trajati jedno vrijeme dok se pripremi lijek. Bila je to kćerka

Pogled na tadašnju Gospodsku ulicu s ljekarnom »K zlatnom orlu« početkom ovog stoljeća

baruna Inkeya, nekadašnjeg veleposjednika i vlasnika dvorca u Rasinji, posljednji ostatak feudalizma. Oprema lijeka bila je najelegantnija, koliko je to dopuštala ondašnja taksa.

Fischl je bio porijeklom iz Češke, rođen u Merklinu kraj Brna. Govorio je ispravno hrvatski, ali se osjećalo, da mu je materinji jezik bio češki. To nije bilo neobično, jer je u Koprivnici bilo više građana, pa i gradskih funkcionara, koji su došli iz Moravske, Austrije, Češke i drugih zemalja, koje su nekoć sve bile u sklopu Austro-ugarske monarhije. Bio je nizak, s tamnim živahnim očima, imao je smisao za humor i šalu, volio je djecu, ali svoje sugrađane znao je poprati ironičnim komentarima. Bio

je, povučen, ne pamtim da je ikad posjećivao kavanu, jedino ne bi nikad jutrom propustio šetnju, koju je uvijek koristio, da obiđe koprivničku tržnicu, koja se tada protezala duž ograde gradskog šetališta — od gradske uprave do današnje Nemčićeve ulice (tada se nazivala Šetališna ulica). Svakog jutra donosile su žene u širokim šibnatim košarama na glavi sve što je rodilo u Podravini: jaja, šalatu, luk, jabuke, lederice i vrste, koje se danas više ne uzgajaju, maslac na širokom zelenom listu, vrhnje, koje su prodavale za mjericu, med u saću, špinat, kupus crveni i bijeli, orahe, kestenje, guske, pilice i patke, šumske jagode a i podravske prge. Prodavačice su dolazile i zimi, kad je pršio

snijeg. Bilo je dana kad je tržnica bila bogatija a i više kupaca. Nekad bi se Fischl vratio sa šetnje zadovoljan, jer je uspio pronaći nešto naročito svježije i lijepo, drugi puta saopćio bi, da ga je stisnulo oko grudi i da je uzeo nitroglicerina kapljice — tada raspoloživo samo u alkoholnoj otopini, a ne u tabletama, — te da mu je to, jedva što bi stavio na jezik, dramatično pomoglo! Bolovao je od Angine pectoris, te je jedne noći, 1923. godine, naglo preminuo.

»Ljekarnica k Spasitelju« osnovana je 1888. god. Iza smrti Fischlove ljekarnicom upravljao je Mr. Ph. Đuro Klarner sve do 1947. godine, kada je ljekarnica zatvorena i preseljena u današnju Prvu narodnu ljekarnicu. Fischl je imao dvije kćerke, od kojih je mlađa Blanka studirala farmaciju na sveučilištu u Zagrebu i diplomirala 1924. godine. Kasnije se udala za okr. veterinaru dr. Feliksa Polaka. Starija kćerka, Elza, udata Füredi umrla je kao udovica u Koprivnici 1976. godine. Od uže porodice Fischlove danas više nitko ne živi. Njegova udovica Helfrida odvedena je i poginula u ustaškom logoru 1941. godine.

Fischlov hobi bilo je skupljanje antikviteta, naročito starog pokućstva i starih dokumenata. Starih ljekarničkih posuda, koliko znam, nije imao u svojoj zbirci.

»Ljekarna k zlatnom orlu« bila je na uglu Frankopanske i današnje ulice JNA, a nedaleko župne crkve. Jednokatna kuća i ljekarnica bile su vlasništvo Mr. Ph. Krešimira Petra Derenčina. Ulazilo se s ugla, koji je bio odrezan, te je uslijed toga oficina bila peterokutna. Prema svakoj ulici gledao je jedan izlog. Oficina je bila svijetla i prijatna te zapremala površinu od 30 m². Oko 1928. godine portal je bio obnovljen i oličien tamnomaslinasto zelenom bojom, a eliptični znak, koji se je nalazio nad portalom s likom orla i napisom »Ljekarna k zlatnom orlu«, bio je pozlaćen listićima pravog zlata. Saopćeno mi je da je znak pao na ulicu prigodom skidanja telefonskih vodova, za vrijeme povlačenja Nijemaca pod kraj Drugog svjetskog rata. Dekoracija u oba izloga bila je istovjetna; u svakom po dvije artificijelne palme, a između njih stajala je figura bolničarke u crnoj odjeći opatice sa križem. Ponekad bi se koji prolaznik prekrizio, misleći da kipovi predstavljaju svece.

Na radnom stolu, koji je stajao koso, tj. paralelno s odreznim uglom ulaza, pale bi svakom u oči četverouglate široke staklene posude; u jednoj Pasta Altheae, šećer sa sluzi iz sljezova korijena, pravljen dodatkom arapske gume i mirisom narančinog cvijeta, u drugoj sitna zrnca bijele i crvene boje. Bio je to cvijet Cinae presvučen šećerom, tada popularno sredstvo protiv parazitičnih crva kod djece; bili su izloženi i pužići iz šećera i bjelanjka sa dodatkom Santonina i kalomela, koji su bili namijenjeni većoj djeci. Sljezova pasta zamijenjivala je današnju gumu za žvakanje. U suvremenoj ljekarni više nema ni sljezove paste, ni Cine, ni pužića. Na policama su stajale brojne staklene stojnice od jedne litre, pola i manje sve provedene natpisima sa crnim slovima

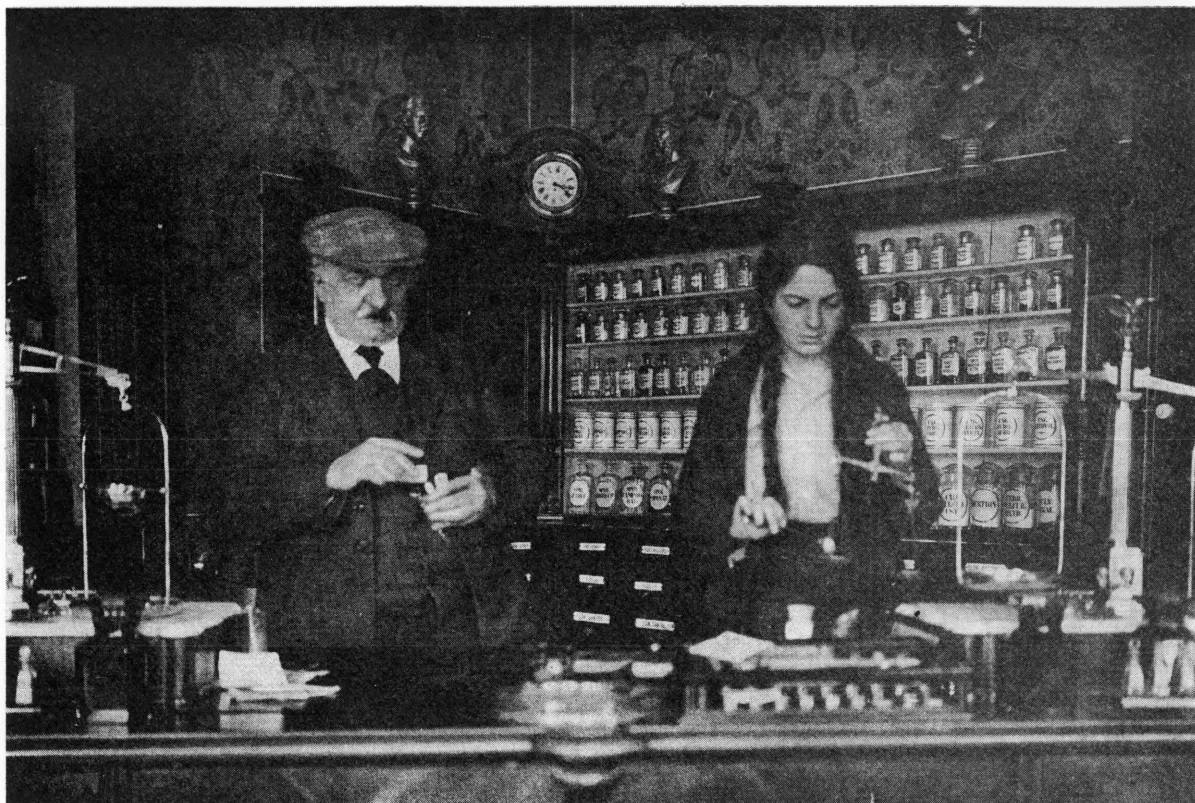
klasičnog rimskog tipa na bijeloj podlozi. Dakako, sve u latinštini, jer latinski su liječnici pisali i recepte, a latinski je bio i tekst farmakopeje, (tek kasnije dodan je i hrvatski prijevod u ljekopisu). U ladicama bili su razni pripravljeni lijekovi, primjerice prašci protiv glavobolje, prašak protiv žgaravice, želučani prašak, razni čajevi i vegetabilne droge. Toxica je bila u posebnom ormariću iz recepture, a iznad toga veliki sat.

Receptarius je imao u radnom stolu sve pri ruci, što je bilo potrebno pri izradi receptata: tarionike iz porculana, željezne spatule, spatule iz kosti, ručne vage sa zdjelicama iz rogovine, spravu za pravljenje pilula i punjenje kapsula iz hostije, kapaljke, čepove, krpe za čišćenje tezulja, tekture, vrpce, itd., a na samom stolu dvije apotekarske tara vage, osjetljive kod opterećenja od 1 kg na 100 miligrama.

Iznad stalaka stajale su u dekorativne svrhe poprsja klasika medicine i farmacije: Galen, začetnik mnogih pripravaka još u prvom stoljeću n. d., Hipokrates, pionir znanstvene medicine i farmacije, Eskulap, lice iz grčke mitologije i njegove kćeri Higije, zatim Dioskurides, čije je enciklopedijsko djelo bilo autoritativno medicinsko vrelo kroz 16 stoljeća, i drugi grčko-rimski klasici. Istovjetne su figure bile i u Fischlovj ljekarni.

Radni je stol imao produženje, na kojem je bila smještena debela knjiga za kopiranje receptata, a do nje mali stalak sa stručnim knjigama. Tu je bilo staro izdanje: Hager: Handbuch der pharm. Praxis, zatim od istog autora: Das Mikroskop, Pharmacopoea Croatica i na hrv. jeziku jedino stručno djelo, Julije Domca: Farmakognozija.

Iz oficine vodila su vrata u materijalku i dalje u laboratorij, čiji su prozori gledali prema Frankopanskoj ulici. Namještaj je u ovim prostorijama bio jednostavniji, dok je u ofisini bio izrađen ukusno, te iz tvrdog drva u svijetloj boji. Laboratorij je imao ugrađeni kotao iz bakra sa kapom, iznutra pokositren, koji se ložio drvom, a služio je za destilaciju vode. Tu je bila smještena i decimalna vaga, zatim stalak na zidu s mjedenim kotličem, porculanskim menzurama i tzv. tenkalima, tj. četverouglatim okvirima, u uglovima proviđeni čavlima na koje se razapinjala gaza za cjeđenje masti i sirupa. U laboratoriju bili su i veći tarionici iz porculana do 10 litara, u kojima se pripremala kozmetičarska krema, lijevci i jedan mužar iz mjedi iz 18. stoljeća, s natpisom majstora ljevaonice u Grazu. Mužar je služio za usitnjavanje biljnih droga. U materijalci bilo je nekoliko tinktura, koje su već tridesetih godina postale opsoletne, primjerice Tinct. Guajaci, nekoć lijek protiv reumatizma, i kao sredstvo za »čišćenje krvi«, dotično za znojenje. Poređaj stojnica nije bio u svakoj ljekarni isti. Obično bi veće posude od iste veličine bile u jednom skupu, a tako i porculanske stojnice za masti. Negdje bi poredak išao abecednim redom i počeo sa Acetum aromaticum, te završavao sa Tinctura Zingiberi ili Valerianae. Acetum aromaticum je bio predmet prve monografije na početnim stranicama hrvatskog lje-

Vlasnik ljekarne »K zlatnom orlu« Krešimir Derenčin za svojom kćerkom Beom Derenčin snimljen tridesetih godina

kopisa. Kasnijih godina ostao je u ljekopisu samo još Spiritus aromaticus, tj. aromatična žesta, a danas ni jedno ni drugo nije u upotrebi. Prigodom čišćenja podruma, u ljekarnici Derenčin naišao sam na praznu bocu na kojoj je rukom pisani naslov glasio »Acetum Quatronum Latronum«, tj. »Ocat četvorice lopova«. Taj romantični naziv potječe iz početka 18. stoljeća, iz vremena kad je u Tuluzu izbila kuga. Tada su uhvatili četvoricu kriminalaca, koji su pljačkali lešine i iznemogle žrtve kuge. Obećano im je, da neće biti kažnjeni, ako odaju, kojem magičnom sredstvu zahvaljuju, da ih je kuga poštedila. Priznali su, da su pili močevinu paprene metvice, ružmarina, tucanih klinčića, žalfije, češnjaka i pelina s kamforom u octu. Vremenom je ta formula ušla u Francuski Codex, u Ljekopis Brazilije, u Poljsku Farmakopeju, a u varijaciji i u Croaticu kao Acetum Aromaticum, tj. aromatični ocat.

Osim Koprivničana, mnogo kupaca u Derenčinovoj ljekarni dolazilo je iz okolnih sela. Kod Derenčina upoznao sam Pavleka Miškinu, pisca, tu je dolazio i učitelj Sudeta, koji je pričao o bolesti svog brata pjesnika, a dolazili su i drugi. Nekad bi iz okoline dovozili na »lojtnim kolima« i na slami iscrpljenog bolesnika k liječniku, a onda stali sa kolima pred ljekarnicom dok bi se priredio lijek. Bilo je to u vrijeme, kad nije bilo socijalnog osiguranja. Događalo se često da su seljaci tražili liječničku pomoć, ili kad više nisu mogli izdržati bolove, ili kad je bilo prekasno. Nekad bi dolazili izravno k »patekaru«, da se posavjetuju i traže palijativ. Riječ »ljekarna« nije u Podravini bila uvriježena, nego su seljaci govorili idem »v pateku« i k »patekaru«. Bio je to zaostatak francjozefovskog vremena, kad se služilo njemačkim jezikom i govorilo »Apotheke«, riječ koja je inače klasično grčka složenica od »apo«

Ljekarnik Dragan Plehati snimljen 1927. godine u ljekarni Krešimira Derenčina

na stranu i »titenai« stavljati, dakle spremati, spremište lijekova, kao biblioteka, kartoteka, itd.

Kao svugdje, tako je i u Podravini narod stvarao svoja termina za pojedine lijekove i potrepštine. Ti nazivi bi se mijenjali prema pokrajini, te bi farmaceut, ako bi došao u novi kraj, kao prvo morao upoznati lokalnu terminologiju. Primjerice, spomenuti »Flos Cinae«, dražiran sa šećerom, zvali bi u Koprivnici Ciper-zam prema njemačkom Zitwer Samen, a crveni sirup za tjestenine, tj. bojanje kolača zvali bi Kermes, dok se pravim imenom zove Alkermes (droga, koja je služila za taj sirup bila je Košenilja-Cocionella, ženka crva, koji živi na kaktusu u Meksiku, a koja ima u sebi karminsku kiselinu!). Nekad bi i dosjetljivost apotekara, u stvari narodne terminologije, došla u iskušenje, primjerice, kad bi mušterija bio starac, koji jasno traži »prašak od starine«. Nikad ranije nisam čuo da bi neki lijek tako nazivali, ili možda stari čiča doista misli, da takav lijek postoji, ili se netko s njime našalio? Obazrivim sam ispitivanjem saznao da boluje od reume i tako biva jasno, da stari treba »praške aspirine«.

Kraj oficine, a prema današnjoj ulici JNA, bila je Derenčinova privatna prostorija. Tu je bila željezna blagajna, pisaci stol, kožom presvućeni ležaj i oveći ovalni stol, a odmah do ove prostorije bila je soba u kojoj bi noćio magistar, kad bi bila noćna služba. Svaka bi ljekarnica držala izmjenično po tjedan dana noćnu službu. Samo u iznimnim slučajevima bilo bi potrebno izdavati lijekove iza ponoći. Među ljekarnicima prepričavala se šala, kako bi noću u dva sata neko divlje i uporno zvonio i budio ljekarnika. Kad se ljekarnik pojavio na oknu i pitao čime može pomoći, ovaj bi s ulice dobacio »S ničim, došiel sam vam samo reći, da ne pozabite promeniti vodu pijavicama!«. Pijavice su još 1935. godine bile tražene, svaka ih je ljekarnica imala na zalihi, a čuvale su se u zemljanim posudama s vodom i prekrivene gazom.

Kao svi apotekari i Derenčin i Fischl imali su svoj »Manual«, zbirku recepata, koje bi skupili tokom vremena i prakse. Taj bi manual ljubomorno čuvali, Derenčin u željeznoj blagajni, a Fischl u pisacem stolu pod ključem. Bila

je to kao neke vrste »kuharica« dobrih domaćica. Jedna od važnih preskripcija i proizvoda kod Derenčina bila je »Albatrin krema«. To je bila stearatna krema s mnogo glicerina, a sadržavala je bijeli živin precipitat, spoj koji služi kao sredstvo za bijeljenje kože i sredstvo protiv pjega. Čista i glatka put bila je uvijek cilj kozmetike, te nije čudo da je ta krema bila mnogo tražena. Punila se u porculanske lončice od 20 grama, sa celuloidnim poklopcem, drugih onda nije bilo, a proizvodila se u količinama od po šest kilograma, i to u tarioniku iz porculana i miješala s pistolom. Drugi pripravak bila je mješavina alkaličnih prašaka, kakvi se još i danas upotrebljavaju za neutralizaciju kod suviše želučane kiseline. Da bi se ublažio neprijatan alkalični okus dodao je kreator te preskripcije amonijakalni Glizirizin, tvar koja se dobiva iz iscrpine sladićevog korijenja, a koja ima posebno slatki okus. Pacijenti, koji su imali čir na želucu i trošili taj prašak, otkrili su da im taj prašak čini dobro. Spomenuti Glizirizin tamna je tvar, koja se nije mogla dobro usitniti. Uslijed toga crna bi zrnca bila uvijek vidljiva u masi inače bijelih prašaka. Pacijenti, koji su to uzimali, često bi zahtijevali kutiju u kojoj ima »puno crnih piknji«. Nitko od nas nije u ono doba znao da Glizirizin ima antiinflamatorno djelovanje i da djeluje simptomatički, tj. da smiruje bolove kod želučanog čira. Tri desetljeća kasnije, kemičari su izlučili izvjesne koseline iz sladićevog korijenja, a soli jedne, danas su u prometu kao patentirani preparat kod želučanog čira.

Tridesetih godina Derenčin se zagrijavao za ideju da proizvodi punč u koncentriranom obliku, kojem bi trebalo dodati samo vruću vodu, da se dobije gotovi punč. Ljekarnik Derenčin je vjerovao da će upotrebom »prvorazrednih« sirovina steći i mnoge potrošače. To se vjerovanje zasnivalo na obećanju direktora jednog od najvećih hotela u Zagrebu. Nabavljen je najbolji čaj, pravi Džamajka rum, najbolje vino iz Derenčinovog vinograda u Samoboru, i uz pomoć šećera priređen je koncentrat za punč. Brizljivo i s mnogo pažnje ljekarnik Derenčin je osobno priređivao formulu. Međutim, velike se poslovne nade nisu ispunile. Nekoliko desetina boca završile su kao darovi prijateljima i znancima. U ono doba nije se znalo, svakako ne u Koprivnici, da postoji ono što Amerikanci zovu »marketing research«, tj. istraživanje tržišta!

U poljoprivrednom kraju, kao što je Podravina, ljekarnik je trebao znati i nešto o vinarstvu i agronomiji. Često bi mu se postavljala pitanja, kako da se oslobodi žito od žitnog žiška, čime i kako da »dezinficiraju« bačve, kako da se odstrani mutež u vinu i dr. A i domaćice bi često tražile pomagala, koja, inače, spadaju u drogerije. Pošto takve nije bilo u Koprivnici, ljekarnici su morali držati prašak za pecivo (u ono doba je to bio amonijev karbonat zvan »sol jelenjeg roga«), korijen od Saponarije, koji je zamijenjivao današnje detrdžente, onda nepoznate i, dakako, i kozme-

tičarske proizvode. Kod Derenčina kozmetika nije, osim »Albatrin« kreme, bila zastupana.

Ljekarnice su bile otvorene od 7,30 do 19 sati, a nekad i dulje, sve dok se nije radno vrijeme reguliralo u novoj Jugoslaviji. Najviše je posla znalo biti prije podne, a najmanje između jedan i dva sata poslije podne. U vrijeme, kad ne bi bilo mušterija, trebalo je prirediti zalihe, tzv. defekta. Primjerice, Aspirin u prašku trebalo je prirediti tri do četiri tisuće komada, a to je zahtijevalo vremena. Ta bi zaliha trajala sedam dana, a zimi i manje vremena. Negdje oko 1927. godine pojavio se u Koprivnici otvoreni automobil. Valja znati da to nije bila svakidašnja pojava. U automobilu osim šofera bio je još jedan mladić, koji je velikodušno dijelio prolaznicima, a naročito djeci neku pračku iz kartona i vrećice s malim kartonastim kotačićima. Na ovima je bio otisnut zaštitni znak njemačke tvrtke »Bayer«, a na drugoj strani napis »Aspirin«. Dostora bilo je središte, a i predgrađe Koprivnice »poplavljeno« tim kotačićima. Ne potraje dugo, potražnja za aspirinom u prašku je spala, jer je svaki zahtijevao »Aspirin Bayer sa križem«. To je, koliko pamtim, bio početak borbe između ljekarne i industrije, koja je svakim danom sve više nadirala sa tabletama, gotovim sastavljenim lijekovima i služila se novim metodama, tj. propagandom. Propagandisti bi posjećivali liječnike, dijelili uzorke i stručnu literaturu o djelovanju izvjesnog preparata, koja nije uvijek odgovarala stvarnosti, jer tada još nisu postojale uredbe i propisi o kontroli gotovih lijekova i njihove proizvodnje. Te uredbe i zakoni došli su tek kasnije. Farmaceutski su staleški časopisi tridesetih godina puni članaka, uvodnika i dopisa, kojima ljekarnici zagovaraju svježe i individualno pripremljen lijek i tuže protiv pripravljača gotovih lijekova, koji ugrožavaju egzistenciju ljekarnika. Međutim, borba perom koristila je samo tiskari, duh vremena tražio je svoje; napredak sintetske kemije, a naročito istraživački ekipni radovi, koji su uslijedili iza Drugog svjetskog rata, izmijenili su lice ljekarne iz teme-lja.

Krešimir Petar Derenčin rođen je u Križevcu 1875. godine gdje mu je otac bio kotarski liječnik. Njegova porodica potječe iz primorja. Ime Derenčin dolazi u hrvatskoj povijesti; Mirko Derenčin bio je ban za vrijeme hrv. kraljeva god. 1492—93.

Derenčin je bio jednostavan u svom načinu, dobričina, čovjek koji je izbjegavao sukobe, rodoljub koji se nije miješao u politiku. Kao udovac njegova je glavna briga usredotočena za dobro njegovih kćeri, kojima je nadomještao majku. Ja ga znam, kao čovjeka, koji je cijenio privrženost, čovjeka sa srcem, ne sitničavog, i svijesnog svojih obaveza. Ako bi naišao u ljekarnicu seljak, kojega je zadesila nesreća, da bi mu obolila jedina krava, onda bi on znao strpljivo saslušati opširnu priču seljaka, kada, kako, gdje, a tek na kraju što se zapravo dogodilo kravi. Derenčin bi tada rekao što se

ljaku valja dati i dao bi znak da se zaračuna samo simbolična svota.

Derenčin je bio krupna figura s nešto spušenim ramenima. Njegov hobi bili su konji, te nikad ne bi uzmanjkao par konja u staji, koja se stisnula u sitnom dvorištu. Dakako, uz konje bila je i kočija, koja je onda odgovarala današnjem modernom Fordu, a koja bi se slala u Varaždin u tvornicu kočija Omčikus, da dobije novu presvlaku laka. U njegovu gostoljubivu kuću dolazili su često gosti. Sve je to zahtijevalo posluhu: kočijaša, kuharicu, služavku, ljekarna laboranta, magistra, a često i praktikante.

U Derenčinovoj ljekarni prakticirali su mnogi: Ljubo Rikati (kasnije ljekarnik u Legradu), Ivica Semper, Marija Marochino, Otokar Matković (1922.), Hilarion Ortinski, Dragan Plehati, zatim kćerke Bea, Iva, Lela i Rudi Petko, muž Lelin, a kao magistri surađivali su Höfler (oko 1906.), Parapatic, Tomislav Kovač (ljekarnik u Strigovi), Marija Marochino, Ljubica Cekić, Ivo Semper, Josip Milhofer, Aleksander Grlić i, kasnije, Lela Petko, Bea, Iva ud. Zajc, i Rudi Petko.

Između 1900. i 1930. godine bili su ovi liječnici u Koprivnici: Dr. Milivoj Javand, Mirko Kasumović, Bogoslav Šešerin, Julije Scheyer, Hinko Kolman, Gjuričić, Mirko Lendvaj, Ivo Vedriš, Janzon, Slavko Hiršler, Željko Selinger i Bardek, koji je upravo završavao medicinski studij.

Veterinari su bili: Koloman Bijelić, sreski nadvet, dr. Goranić Vodehnal, i dr. Feliks Polak sreski vet. U isto vrijeme djelovao je seljak i iz Peteranca imenom Jadanić, kao nadrveterinar, koji je, uglavnom, propisivao uvijek tri ista »recepta«, po kojima iako su bili nejasni i nedosljedni, ljekarnici bi znali što je bilo mišljeno i čime se moglo pomoći bolesnoj životinji.

Pred pet i šest desetljeća izgled ljekarnice bio je drugačiji nego danas. Na policama u ofisini bilo je mnogo boca iz debelog stakla sa brušenim grlom i poligonalno brušenim čepom, zatim cilindričnih ili koničnih porculanskih posuda s porculanskim poklopcima, u kojima su bile razne masti, smole i balzami. Mnoštvo ladicica bilo je ispunjeno biljnim drogama. Tu su bili zastupani svi biljni dijelovi, sasjeckano korijenje, podanci, sušeno lišće ili cvjetovi, kore samljevene u prašku, gomolji, sjemenje i drugo. Sve te ladice i posude imale su latinske nazive, koji su posjetitelju laiku bili misteriozni. Ljekarnica je imala specifični miris i svaki prolaznik, ako nije bio »slijep« na nosu, osjećao bi već na ulici da prolazi kraj ljekarnice. U toj sredini, koja je uslijed mnogih boca odavala ozbiljnost, ljekarnik bi u crnom ogrtaču išao od stojnice do stojnice, prinoseći ih apotekarskoj vagi, uz pomoć koje je, prema receptu liječnika, pripremao lijek. Na mnogog bolesnika, koji bi obično sjedio i promatrao kako se za nj priprema lijek, to je djelovalo sugestivno, jer je znao da će dobiti za nj individualno priređen lijek.

To je bilo doba kad je ljekarnik priređivao ne samo recepte nego i većinu farmaceutskih

pripravaka. Bile su to iscrpine (ekstrakti), močevine iz ljekovitog bilja, tzv. tinkture, pripravci s alkoholom iz raznih biljnih droga, a često je pripremao i pilule. Za ljekarnika bi rekli, to je onaj, koji uvijek nešto miješa, a iza njegovih leđa su ga zvali »Pillendreherom« t.j. onaj, koji vrti pilule, naziv, koji je zaostao iz francijozeskog vremena. Pilule su bile česti farmaceutski pripravak, jer se je na taj način u nekim slučajevima moglo zaobići neprijatan okus nekih lijekova. Naprava kojom se ljekarnik služio za priredbu pilula, a u kojoj je bio uloženi žljebasti nož, danas je muzejski predmet.

Uzimanje lijekova nije bilo bez teškoća. Ako se radilo o gorkim prašcima, bolesnik se mogao poslužiti pločicom hostije. Ovu bi trebao navlažiti, sasuti prašak u sredinu, zatim preklopiti svaki kut prema središtu. To bi se brzo stavilo u usta i, zatim, progutalo s vodom. Taj postupak nije uvijek završavao s uspjehom. Tek kasnije došlo su u promet niske cilindrične čahurice iz hostije, koje su imale dva dijela: donji manji, u koji se je punio prašak i gornji nešto veći, koji je kao poklopac pristajao uz donji i tijesno zatvarao. To je bio znatni napredak. Malo zatim došlo su čahurice, koje su u sredini imale malu izbočinu, te su se mogle puniti uz pomoć metalne naprave, a i zatvarati više njih istovremeno. Za opremu lijeka postojale su u taksu dvije mogućnosti; *Expeditio simplex* i *elegans*, t.j. jednostavna i elegantna ekspedicija. U posljednjem slučaju složile bi se čahure u ukusnu kutiju, koja je imala dva pretinca odgovarajući veličini čahura. Kutije su izvana prevučene posebnim finim papirom, koji je imao obično cvijetne motive u pastelastim bojama. Ako se radilo o tekućem pripravku, bočice su se zatvarale plutenim čepom, koji je bio iz besprijekornog mekog dijela pluta. U slučaju elegantne ekspedicije, koja se, dakako, posebno zaračunavala, stavljala se preko čepa tekstura. To je bila kapa, koja je pristajala na čep, a sastojala se iz naboranog dvostrukog voštanog papira u raznim bojama. Tektura se vezala vrpcom i specijalnim vezom. Čepiće, t.j. supozitorije, priređivali su ljekarnici lijevanjem u zapornate čunjke, koje bi sami priredili. U tarionik, napunjen pročišćenim pijeskom, utisnuli bi pergaminasti papir, koji je bio ovijen oko drvenog koničnog štapića. Štapić bi se izvukao, papirnat bi kalup zaostao u pijesku, u koji se lijevala topla masa. Papir je, istovremeno, služio kao omot za čepić. Pomagalo se i drvenim staklom, koji je imao okrugle otvore umjesto pijeska, a kasnije nabavljeni su kalupi s malom spravom za pravljenje supozitorija prešanjem. Iza Prvog svjetskog rata štedilo se, a posebno su socijalne blagajne dopuštale samo najjednostavniju ekspediciju. Tako su se masti izdavale u primitivnim okruglim kutijama iz drvene strugotine, dok nisu došle kutije iz parafiniranog kartona. Kapljice su se punile u posebne »patentne bočice«, zvane *Lamprecht*, koje su imale kljun ili izbočinu na staklenom čepu, kojom je brojanje kapljica, kad bi se bočica nagula, bilo omogućeno. Još 1922. godine dolazili su u Koprivnicu trgovački putnici, koji su zastupali austrijske firme i opskrbljivali Fischlo-

vu ljekarnicu apotekarskom opremom i robom. U isto vrijeme već su djelovali i veletrgovci u Zagrebu od kojih se, također, naručivalo.

Na prijelazu u XX. stoljeće, i prvih desetljeća istog, lijekovi su bili pretežito vegetabilnog porijekla. Dakako, u ljekarnama je bilo i izolata, tj. aktivnih tvari iz ljekovitog bilja, koji su još prvih desetljeća i sredinom XIX. stoljeća dobiveni iz biljaka ili njihovih proizvoda. Od ovih su neki zadržali važno mjesto u armamentariju terapije do danas kao, primjerice, Morfij protiv bolova, Atropin u okulistici, Kinidin kod srčanih aritmija, itd. Međutim, terapija ljekovitim biljem nije bila pouzdana, jer se primjena osnivala više na tradiciji nego na kritičnom poznavanju učinka. Upala pluća liječila se tada raznim čajevima. Ako bi bolesnik ozdravio, onda je ozdravljen je zahvaljivao samoobrani vlastitog organizma, a ne čajevima. Drugim riječima, ispitivanje lijekova i terapija bili su onda jedno, a ne kao danas, kad se novi lijek prije nego dolazi u promet, ispituje biološki na životinjama, a kasnije još i na velikom broju bolesnika, i po posebno smišljenom programu. Infekciозна upala bubrega prije dolaska penicilina, i sulfa droga završavala je fatalno. Sifilis se »liječio«
svom živinom masti! Još 1923. godine autor je u Fischlovoj ljekarnici pripremao za potrebe koprivničke bolnice živinu mast u dozama od jednog i dva grama, koja se izdavala u kapsulama iz pergaminastog papira. Dodatno sifilitičari su pili dekokt (uvarak) iz korijena Sarsaparilje, južnoameričke biljke, koju današnji farmaceut ne poznaje. Za olakšanje astmatičnih napada pušili su astmatičari astma cigarete, koje su sadržavale lišće Beladone (Velebilja) i Lobelije, navlaženo otopinom kalijeva nitrata, zatim sušeno i punjeno u cigaretne tuljke (takvi prazni cigaretne tuljci prodavali su se u svakoj radnji, jer su mnogi pušači uz pomoć male limene sprave sami punili duhan i pravili cigarete). Pijavice su se primjenjivale kod upale plućne opne, pa i kod povišenog krvnog tlaka o čijoj je opasnosti ondašnja medicina jedva nešto znala. Autoru je 1911. godine, kad je obolio od skrleta (skarlatina), gradski fizik dr. Kasumović odredio hladne obloge oko gornjeg dijela tijela, te obloge na vrat i na čelo. Ti tzv. Priznic oblozi bili su muka za bolesnike. Oni bi, doduše, nešto snizili temperaturu, ali nisu liječili streptokoknu infekciju, čija je posljedica bila skrlet, a kojem je onda palo žrtvom mnogo djece. Učinak je liječenja bio simptomatski. Nije bilo liječenja do dna bolesti, kao što je danas moguće izliječiti sifilis, ako se rano primijeni penicilin, ili pernicioznu anemiju s vitaminom B12, ili inzulinom olakšati i produžiti život dijabetičara.

Za razliku od svih ondašnjih lijekova i metoda liječenja, djelovanje je novih lijekova specifično i kauzalno, mogli bi reći, da je terapija biljem bila neke vrste, tapkanja u tami. Kod većine biljnih lijekova, aktivne tvari nisu bile dovoljno poznate, te ako su već i bile izlučene, njihovo djelovanje nije bilo proučeno. Osim toga, količina je djelatnih supstancija bila varijabilna, ovisna o raznim činiteljima: križanju biljaka, tlu, načinu sabiranja, itd. Nepouzdanost

djelovanja ilustrirat će propust, koji se dogodio jednom magistru. Dotični je umjesto Radix Ononidis izdao zabunom Herba Adonidis. Radix Ononidis upotrebljavao se kao Diuretik, tj. kao sredstvo za tjeranje mokraće, dok Herba Adonidis, prema današnjem znanju, pospješuje rad srca. Kad je ljekarnik opazio zabunu potražio je za bolesnikom, ali ovog više nije bilo, a nije mogao ni utvrditi njegovu adresu. Iza izvjesnog vremena vraća se bolesnik, ali ne da se žali, nego da zahvali apotekaru, jer još nikad nije dobio tako dobar lijek!

Dakako, rečeno o biljnim lijekovima i terapiji onog vremena nije specifično za ljekarnice u Koprivnici, ali je značajno za razumijevanje vremena u kojem je živjeti bilo opasno, a život je bio općenito kratak. Širenje znanja i terapeuskog iskustva bilo je ograničeno. U ono doba nije postojala erupcija znanstvenih časopisa, koja danas omogućuje svakom stručnjaku, da u najkraćem vremenu bude informiran o najnovijem otkriću na njegovom području. Nisu ni Neosalvarzan, ni Inzulin odmah iza otkrića stigli do Koprivnice.

Tokom 50 posljednjih godina izgled ljekarnice se potpuno promijenio. Rafovi su ispunjeni gotovim lijekovima, koje proizvodi farmaceutska industrija, a ne ljekarnik. Nekadašnje boce, ukoliko ih još ima, smještene su u pozadini. Nekoliko grupa novih lijekova, kojih pred nekoliko godina nije bilo, i o kojima farmaceut pred 50 godina nije ni maštao, danas su u primjeni. Biljni lijekovi nestali su u zaborav, kao i dvije žute boje, koje smo kao gimnazijalci upotrebljavali. Jedna je od njih: indijsko žutilo, koje se dobivalo iz mokraće krava hranjenih mango lišćem, a druga je Gumiguti boja, također vegetabilnog porijekla. Izvorna droga za Gumigut zaostala je u obliku tinkture Gambogiae u materijalci Derencinove ljekarnice, ali već tridesetih godina nitko je nije upotrebljavao. Čitatelj, koji ne vodi računa da ga u svakidašnjem životu okružuju predmeti iz raznih vrsta plastika, kojemu je na dohvat tranzistorni džepni kalkulator, jedva će zamisliti kakav je bio »svijet od jučer«, kad su se koprivnički građani pozdravljali servilnim pozdravima kao »sluga pokoran«, moj naklon, »klanjam se«
i »ljubim ruke«, kad su početnici u osnovnoj školi pisali prva slova sa »griflom«
škripom na pločici iz škrljevca i kad je podravski seljak »žveplenkom«
palio lulu.